МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
ИЗДАВА МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ
№ 1.

МАКЕДОНИЯ И МАКЕДОНСКИТѢ БЪЛГАРИ

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ПОГЛЕДЪ

Miletić, L.

ОТЪ
ПРОФ. Л. МИЛЕТИЧЪ

ВТОРО ИЗДАНИЕ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1925

Съдържание

I.

България и Македония.

Ехото на ожесточената, непосилна борба на македонскитѣ българи за освобождение екна по цѣлъ свѣтъ, тъкмо защото Македония не бѣ една затулена провинция на турското царство, а се намира въ сърдцето на западната половина на Балканския полуостровъ, гдето я пресича единствениятъ естественъ и най-кжсъ пжть отъ северъ къмъ югъ, що свръзва срѣдна Европа съ Егейското море и съ близкия Изтокъ. Поради това си особено географично положение Македония и въ старо време е била важенъ търговски и културенъ центъръ на полуострова, па и въ бждеще ще има откъмъ тая страна твърде голѣмо, дори всесвѣтско значение.

За България частно Македония поради своето население и въ миналото и сега представя ядката на западната половина на общобългарското отечество. Безъ Македония българскиятъ националенъ напредъкъ никакъ не

е осигуренъ, защото македонскитѣ българи съ своето силно развито народно съзнание уравновѣсватъ отбранителната мощь на българския народъ противъ натиска на чуздитѣ народи, които го заобикалятъ. България и Македония отъ край време сж принадлежили една на друга, страдали сж въ национално и културно отношение една за друга, винаги стремейки се и къмъ политическо обединение. Нека у насъ всички да знаятъ и добре да помнятъ старовремскитѣ племенни и културни връзки между България и Македония! Безъ такъвъ исторически погледъ въ нейното древно минало по-мжчно е да си обяснимъ, какъ бѣ възможно при известнитѣ силни противодействия да избухне на 1903 г. тъкмо въ найотдалечената отъ насъ западна Македония повсемѣстно българско въстание противъ една голѣма и неумолима господствуваща царщина, каквато бѣ Турция. И географичното разположение на Македония немалко обяснява културното ѝ минало и сегашно.

II.

Естественитѣ и етнографичнитѣ граници на Македония.

Кога е въпросъ за границитѣ на Македония отъ най-старо време до днесъ, разбира се, че може да се говори само за естественитѣ ѝ граници, които сѫ обусловени отъ пластиката на почвата, образуваща въпреки видимата ѝ изпрекѫсаность чрезъ многобройни планини и долини една географично-културна цѣлость. Тази последнята е влияела, щото и политико-административнитѣ граници на Македония, колкото да сѫ бивали презъ течение на вѣковетѣ подлагани на измѣнения, все пакъ да се движатъ въ рамкитѣ на естественитѣ ѝ граници. Въ ново време особено важенъ стана въпросътъ за етнографичнитѣ граници на Македония; тѣ сега могатъ се опредѣли главно споредъ числено и културно най-силната народность, — българската, която отъ старини населява тая страна и която е играла най-важна роля въ нейната история.

Не е простъ случай, че етнографичнитѣ граници на Македония въ казания смисълъ,

речи, съвпадатъ съ географичнитѣ, които като естествени, мжчно проходими, а сжщевременно и защитни прегради сж влияли, щото сроднитѣ племена, когато се настанявали въ Македония, да не излизатъ далечъ задъ нейнитѣ естествени граници. Понеже заселването на българскитѣ славяни въ Македония е вървѣло главно отъ северо-изтокъ къмъ юго-западъ, затова югозападнитѣ й естествени граници сж били най-важната причина, щото главната славянска преселническа вълна да се спре до тѣхъ. Историята ни учи, че колкото и многочислени да сж били българскитѣ колонии, които въпрѣки това сж прекрачили тия граници въ посока къмъ Епиръ, Тесалия и Гърция (Морея), а така сжщо и къмъ Албания до Адриатическото море, тѣ съ течение на времето, не бидейки въ лесни съобщителни връзки съ съплеменицитѣ си въ Македония, не можали да упазятъ народностьта си, та съ време постепенно се отродявали и изчезнали.

Географичнитѣ граници на Македония, която заема западната половина отъ южната часть на Балканския полуостровъ, откъмъ северъ сж очертани съ голѣмитѣ планински вериги, които почти безпрекжснато се прости-

ратъ отъ западъ къмъ истокъ, като се почне съ Шаръ планина и се мине до Скопската Черна Гора, та презъ вододѣлната височина на Вардаръ и Морава въ Прешовско и нататъкъ по Осоговската и Рилска планина до върха Мусала, гдето вече захваща крайната *източна* граница на Македония, която отъ тукъ се тегли къмъ юго-истокъ по западнитѣ склонове на Родопитѣ до река Места надъ село Букъ и сетне отива по течението ѝ на долу до Бѣло море. *Южната* граница на Македония захваща отъ устието на р. Места и върви по морския брѣгъ, пресичайки Атонския полуостровъ, до устието на р. Бистрица, отъ гдето поема посока по нейното течение до изворитѣ ѝ, следъ което продължава все на западъ по вододѣла къмъ изворитѣ на река Деволъ до Албанскитѣ планини. *Западната* граница на Македония тукъ извива на северъ и минавайки по планинитѣ западно отъ Охридското езеро и отъ Дебъръ достига до Шаръ планина.

И въ старо време, споредъ Страбона, е било затвърдено схващането, че планинската верига, която се протака източно отъ Албания, именно Шаръ планина и следнитѣ нататъкъ

заедно съ Балкана до Черно море, раздѣля Балканския полуостровъ на две половини — северна и южна. Въ северната половина е била провинцията Мизия, която се е простирала отъ Черно море на западъ до реката Дрина, като се е раздѣляла на две части — източна и западна; реката Цибъръ (Cebrus) е била границата помежду имъ. Западната часть се е наричала Горна-Мизия (Moesia superior), въ която сж влизали провинцията Дардания съ града Нишъ (Naisus), и Косово поле съ града Липлянъ (Ulpiana); източната часть се е наричала Долна-Мизия (Moesia inferior).

Южната часть на полуострова административно се е раздѣляла презъ време на римското владичество на две области (диоцези): Тракия и Македония, а за граница помежду имъ е била реката Места. Докато границитѣ на диоцезата Тракия значително сж се мѣнили, като се включвали въ нея напр. споредъ новото административно раздѣление на Диоклецияна (297 год.) и части отъ североизточна България, напротивъ диоцезата Македония не се мѣни дори до VI. вѣкъ, като си остава р. Места нейна източна граница. Тая граница се намира на преходната зона отъ из-

точната тракийска часть на полуострова, която се отличава съ пространни равнини между дълги планински вериги, къмъ западната, македонска часть, която предимно е планиниста съ затворени, по-голѣми или по-малки равни котловини.

И тъй Македония въ посоченитѣ ѝ исторически граници освенъ откъмъ морето отвредъ е заобиколена съ високи планини. Три голѣми реки текатъ презъ нея отъ северъ къмъ югъ, вливайки се въ Бѣло море: Вардаръ, Струма и Места. Най-важна е Вардарската долина, не само защото е най-голѣма и най-удобна за търговски сношения, но главно защото тя е свързана чрезъ сравнително невисоката Прешовска седловина (подъ Враня, 430 метра надъ морското равнище) съ долината на р. Морава, която води до Дунава и отваря пѫть къмъ срѣдна Европа. Вардарската долина можемъ взе за раздѣлна граница, която дѣли Македония на две части — източна и западна. Докато западна Македония географично и културно представява една по-ограничена цѣлость, източна Македония, взета като цѣло, е по-разхвърлена: докато отъ западъ къмъ изтокъ планинитѣ Бѣласица, Плачковица и Осоговската

заедно съ включенитѣ помежду тѣхъ полета вървятъ въ хоризонтална посока — къмъ изтокъ до Пиринската плаинска верига, тази подирнята напротовъ напрѣчно се е проточила отъ северъ къмъ югъ, така че източно задъ нея долината на р. Места (Неврокопско) е съвършено изолирана котловина, стистната между Родопитѣ, Рила и Пиринъ. Македония има централно положение въ южната часть на Полуострова съ Тракия откъмъ изтокъ и Албания отъ западъ.

Цѣла Македония прилича на неправиленъ четвероѫгълникъ, сѫществената часть на който лежи между 40⁰ и 42⁰ сев. ширина и 39⁰ и 43⁰ източна дължина отъ Гринвичъ. Най-източниятъ край на Македония е при устието на р. Места, най-западниятъ при гр. Дебъръ, найсевернnятъ е вододѣлътъ между Вардаръ и Морава, най-южниятъ — при голѣмия завой на р. Бистрица.

Трѣбва да се забележи, че между бѣломорскитѣ острови изцѣло къмъ Македония географично принадлежи и островъ Тасосъ, разположенъ срещу гр. Кавала.

Общиятъ географиченъ характеръ на Македония е планинистъ. Между планинитѣ има

голѣми и широки равнини и дълбоки долини. Въ по-голѣмитѣ юго-западни котловини има голѣми и малки езера, а всжду страната е прошарена и отъ по-малки планински реки и потоци, поради което Македония има голѣмо изобилие отъ вода, та не само естествено е много плодородна, но има и извънредно хубава земя. Тя цѣлата е наведена къмъ улѣя на Бѣло море. Само коритото на р. Дримъ съ Охридското езеро, отъ което изтича, е наведено къмъ улѣя на Адриатическото море. Затова Македония климатически принадлежи къмъ срѣдиземноморската область, която се отличава съ сухо лѣто и влажна зима, а изобщо — съ топълъ климатъ.

Въ посоченитѣ граници Македония заема площь отъ около 65.000 кв. километра, сега сравнително слабо населена. Цѣлокупното ѝ население споредъ най-достовѣрнитѣ статистики къмъ 1912 год. възлизаше, кржгло взето, до 2.250.000 души, отъ които 55% е българско, 20% турско, 10% гръцко, 10% албанско и 5% разнородно (влашко, еврейско, циганско и др.).

При свобода, която би гарантирала живота и имота на жителитѣ, Македония, поради своя благъ, срѣдиземноморски климатъ, поради извънредно разнообразната пластика на

земята, сгодна да вирѣятъ всички културни растения, както и да се развие богата индустрия, би могла охолно да изхранва и едно тройно по-многочислено население.

III.
Централното положение на Македония въ Балканския полуостровъ. Пѫтища.

Македония, като заема централно мѣсто между Тракия и Албания, има най-сгодно положение изобщо между вѫтрешнитѣ области на Балканския полуостровъ, понеже има най-кѫси съобщения съ пристанищата на Егейското море и на Адриятическото, а чрезъ Вардарско-Моравската долина и съ срѣдня Европа. Докато другитѣ срѣдиземноморски полуострови, Апенинскиятъ и Пиринейскиятъ, сѫ преградени откъмъ северъ съ високи планиски венци и не притежаватъ такъвъ естественъ напрѣченъ пѫть отъ северъ къмъ югъ, който да води до най-южната имъ крайморска граница, напротивъ Балканскиятъ полуостровъ има голѣмото предимство, че съ Мораво-Вардарския пѫть е отворенъ за търговски и културни сношения съ срѣдня Европа, а отъ друга страна и съ близкия Изтокъ. Втората особена изгода е, че на

изхода на Вардарската долина се намира голѣмиятъ Солунски заливъ, гдето морскиятъ брѣгъ е твърде разчлененъ, именно между Солунъ и Орфано, а дълбочината на залива достига до 1000 метра. Най-кжсиятъ пжть между срѣдна Европа, а специално между богатата Маджарска равнина и Суецкия каналъ е именно Солунскиятъ пжть, който води презъ сърдцето на Македония, естествения „хинтерландъ“ на Солунъ. Тукъ е умѣстно да отбележимъ, че Македония, главно западната ѝ часть, нѣма друго достжпно морско пристанище, тъй като откъмъ западъ, въпрѣки близостьта на Адриатическото море, тя въ сжщность е затворена область, каквато е и изобщо цѣлата западна половина на Полуострова, крайнитѣ граници на която се очертаватъ отъ веригата планини, проточени напрѣчно — отъ северъ къмъ югъ дльжь Адриатическото море. Именно почвайки на северъ отъ Люблянската котловина се простиратъ въ гжсти вериги първомъ планинскитѣ венци отъ тъй наречената Динарска планинска система, която достига до кжде Шкодра. Това сж планини, които състоятъ отъ варовици и които правятъ голи, остри и мжчно проходими била̀, наредени едно следъ друго, успоредно

съ морския брѣгъ. Нѣма проходи, които да поддържатъ съобщенията съ вжтрешностьта на страната. Рекитѣ, които тукъ напрѣчно текатъ къмъ морето, сж малки, съ кжсо течение презъ тѣсни долини, които не се разклоняватъ между високитѣ планински вериги. Затова, макаръ и да е крайбрѣжието отъ Фиуме до Шкодра извънредно разчленено и богато съ удобни заливи, то остава безъ голѣмо значение, понеже последнитѣ, поради казанитѣ планински прегради, не сж свързани съ прѣми и удобни съобщения съ вжтрешностьта. Тепърва при Шкодра се явява малко подобрение. Тукъ планинитѣ се извиватъ така, че преставатъ да вървятъ успоредно съ морския брѣгъ, а напрѣчно та олесняватъ съ това вжтрешнитѣ съобщения съ морето. И морскиятъ брѣгъ тукъ, който върви отъ северо-западъ къмъ югъ, измѣня посоката си право на югъ, та образува колѣно, гдето морето дълбоко се врѣзва въ сушата — при залива Санъ Джувани ди Медуа; тукъ се влива и рѣката Дринъ, та затова тоя заливъ въ срѣднитѣ вѣкове е ималъ значение на първокласно пристанище. Последното, па и пжтьтъ, който отъ тукъ води главно по долината на Дримъ до Призренъ, минавайки и високи пла-

нини, сж били причината, че едно време Шкодра е представявала една отъ най-богатитѣ културни области. Равнинитѣ на Метохия, Призренско и на Косово поле само по тоя, не особено удобенъ, пжть сж намирали изходъ къмъ морето за търговски и културни сношешния. Сега Медуанското пристанище, което е плитко, понеже бидейки слабо защитено отъ севернитѣ вѣтрове постепенно се засипва съ пѣсъкъ, е изгубило старото си значение, главно откакъ западната търговия къмъ Балканския полуостровъ взе да се движи по друга посока, именно по много по-удобния пжть, който води отъ северъ къмъ югъ и обратно презъ Моравско-Вардарската долина.

Отъ Шкодра на югъ захващатъ, пакъ наредени паралелно съ морския брѣгъ, гръцко-албанскитѣ планини, които принадлежатъ къмъ т. н. Пиндска планинска система. Тѣ сж по-низки отъ Динарскитѣ, образувани сж отъ по-млади, седиментарни-флишни скали, поради което сж можали да се врѣжатъ въ тѣхъ напрѣчни речни долини, между които най-важни сж долинитѣ на р. Шкумба и на р. Деволъ; тѣ пробиватъ почти всички планински вериги. И тѣ сж тѣсни, но все пакъ по ги бива да се про-

каратъ по тѣхъ и желѣзнопжтни съобщения до морето. Отъ залива при Драчъ (Durazzo) по долината на Шкумба е вървѣлъ единствения важенъ исторически пжть, известенъ подъ името Вия Егнация (Via Egnatia), който е свързвалъ морето презъ Елбасанъ, Охридъ и Ресенъ съ Битоля, и отъ тукъ, минавайки покрай Островското езеро на Воденъ, е достигалъ до Солунъ и нататъкъ все по морския брѣгъ — дори до Цариградъ. Другъ, що годе удобенъ пжть отъ Западна Македония къмъ Адриатическото море не е имало и нѣма.

Освенъ Моравско-Вардарската долина Балканскиятъ полуостровъ притежава още една естествена съобщителна артерия, именно пжтя, който свързва срѣдня Европа презъ Нишъ— София съ Цариградъ. И двата пжтя се срѣщатъ въ Нишъ, отъ гдето накъмъ северъ, вече слѣти, вървятъ по Моравската долина до Дунава. Пжтьтъ за Солунъ, освенъ че е по-кжсъ, има предъ Цариградския едно друго предимство за желѣзнопжтни съобщения, именно че вододѣлътъмежду Вардаръ и Морава е само 430 м. високъ надъ морското равнище, и то така постепенно издигащъ се, че преходътъ между двѣтѣ долини става почти

незабелѣзано, когато напротивъ вододѣлътъ между р. Нишава и р. Искъръ е 800 м., а вториятъ следъ него — между р. Искъръ и р. Марица — е 740 м. високъ, а при това и въ двата прохода — Драгоманския и Ихтиманския — пжтьтъ твърде стръмно се издига и спуска.

Поради казанитѣ географични връзки Македония и Моравско отъ старо време сж били въ тѣсни културни сношения. Това обстоятелство обяснява не само днешната еднородность на населението въ двѣтѣ области, но и досущъ еднаквата, българска култура по цѣлия басейнъ на Вардара и на Българска Морава. Защото и при славянското заселване на Моравско и Македония изтъкнатитѣ естествени съобщителни връзки на двѣтѣ области сж имали значение за часть отъ преселнишкото движение на тѣсно родственитѣ помежду си славяно-български племена.

Главниятъ заселнишки порой презъ време на първото настаняване на българскитѣ славяни въ Македония е билъ насоченъ отъ северозападна България презъ най-кжсия пжть, който въ старо време е свързвалъ България съ Македония, а именно пжтьтъ, който води презъ

Радомиръ—Кюстендилъ— Крива-Паланка — Куманово къмъ Скопье. Едно разклонение на тоя пѫть отъ Радомиръ презъ Дупница и Горня Джумая и нататъкъ по течението на р. Струма е водило къмъ Демирхисаръ и Бѣло море, отъ гдето преселнишкото движение е можело да се насочи и къмъ западъ по южната часть на Македония.

На тѣзи две естествени съобщителни линии се дължи, че въ миналото непрекѫснато сѫ се подържали въ течение на вѣкове държавно-политически и културни връзки на България съ Македония. Съ тия съобщителни връзки се обяснява и еднородностьта на славянския етниченъ елементъ въ България, Тракия и Македония. Известно е, че главнитѣ сношения между България и Македония и въ старо време, особено военнитѣ походи и масовитѣ разселявания сѫ вървѣли по казания най-кѫсъ Кюстендилски пѫть, а не презъ далечната и едно време мѫчно проходима Моравска долина. Пѫтьтъ отъ Кюстендилъ до Куманово е около 90 километра дългъ. Този северомакедонски надлъженъ пѫть свръзва Скопье отъ една страна съ Адриатическо море, а отъ друга презъ Кюстендилъ—София съ Цариградъ. Презъ

време на турското владичество този пжть е билъ твърде оживенъ, по него сж вървѣли и съобщенията между Венеция и Дубровникъ съ България и Цариградъ. Понеже този пжть е свързвалъ Скопье и съ Босна, наричалъ се и Босненски пжть.

IV.

Древното население на Македония. Идването на българскитѣ славяни. Нови инородни пришелци.

Преди да дойдатъ славянитѣ на Балканския полуостровъ, етнографичниятъ съставъ на македонското население е билъ доста еднообразенъ. Въ предисторическия периодъ въ Македония сж заседнали тракоилирийци, а именно въ източната ѝ часть племена траки, а въ западната — племена илири,[1]) отъ които произхождатъ днешнитѣ албанци. Племето македоняни вѣроятно е било родствено на тра-

---

[1]) Иliritѣ сж живѣли въ западната половина на Балканския Полуостровъ — отъ срѣдния Дунавъ до Епиръ. Въ центъра на Полуострова къмъ тѣхъ се числили и дарданитѣ и панонитѣ. Източнитѣ имъ съсѣди — тракитѣ се простирали отъ трансилванскитѣ Карпати презъ Дунава и Балкана до морето и отъ часть и въ Мала-Азия.

китѣ, а пъкъ племето епироти е било родствено на илиритѣ. Реката Шкумба е била помежду имъ граница: южно отъ нея сѫ живѣли епиротитѣ. Различавали се помежду си по наречие и по физическия си типъ. Сегашнитѣ геги сѫ потомци на илиритѣ, а тоскитѣ— на епиротитѣ.

Южната часть на Македония, гдето сѫ били сетнешнитѣ столици на древнитѣ македонски царье, именно Едеса (после наречена Воденъ) и Пела, трѣбва да е била гранична область, гдето трако-илирийскиятъ елементъ се е допиралъ съ старогръцкия (елинския). Въ историческата епоха, презъ времето на Македонското царство, особено — на Александра Велики, тукъ ще да е билъ доста влиятеленъ гръцкиятъ езикъ, но въ вѫтрешностьта на страната напротивъ трако-илирийскиятъ изключително е господствувалъ. Ала сетне, поради последвали, многократни нахлувания на други народи въ Македония, древното трако-илирийско население постепенно се е разредявало. Въ началото на III. вѣкъ преди Христа (около 280 г.) станало келтското нашествие; презъ II вѣкъ следъ Христа дохажда римското завоевание, което докарва въ страната нови

поселенци отъ Италия, последни остатъци отъ които сѫ днешнитѣ македонски аромъни (цинцари, отъ гърцитѣ наричани и куцовласи). За ослабването на трако-илирийското население немалко ще да сѫ повлияли сетне и опустошителнитѣ нахлувания на източнитѣ готи (около 474 г.), които сѫ опустошили Дардания и Македония, на хунитѣ и аваритѣ (въ IV. в.), а въ крайморскитѣ области и на сарацинскитѣ пирати. Ала най-голѣмиятъ ударъ е билъ нанесенъ на това население презъ VI и VII в. следъ Христа отъ грамадния напливъ на славянското заселение на Полуострова, чиито вълни се разпрострѣли далечь на юго-западъ и на югъ та сѫ залѣли и почти цѣла Гърция. Размѣсени съ славянитѣ, остатъцитѣ отъ трако-илирийцитѣ, доколкото още били уцѣлѣли нероманизирани и преживѣли славянското нашествие,[1]) не можали дълго време да запазятъ народностьта си: почналъ се изравнителенъ процесъ въ полза на силната, новозаседнала сла-

[1]) Горцитѣ тракийци още запазили езика си. Въ западнитѣ Родопи живеѣло племето беси, които били вече християни и извършвали християнско богослужение на своя езикъ.

вянска стихия, и най-сетне въ течение на първитѣ три-четири вѣка трако-илиритѣ и въ Македония, както се е случило и съ тракитѣ по Тракия, напълно били погълнати отъ славянитѣ. Само оная часть илирийски племена, която по-изолирано е живѣела въ албанскитѣ планини, е успѣла етнографически да уцѣлѣе.

Следъ славянското идватъ нови инородни поселения въ Македония: южноиталскитѣ нормани, кръстоноснитѣ франки, отдѣлни венециянски колонисти, испанскитѣ евреи, а най-сетне и значителното заселване на турци и татари.

Въпрѣки тия нови етнографични примѣси, славянскиятъ елементъ е останалъ въ границитѣ на Македония, съ изключение на крайбрѣжната ѝ морска область, презъ всичкото време до день днешенъ най-сплотенъ и численo надмощенъ. По липса на своя флота, славянитѣ не можали да се закрепятъ до самото Бѣло море, макаръ че първоначално тѣхнитѣ селища да сѫ достигали до него. Около Солунъ напр. тѣ се задържали до сега, ала самиятъ Солунъ по казаната причина не е можалъ да бѫде завладѣнъ, когато напротивъ това се е удало, макаръ и за кратко време, дори на арабски (904 г.)

и на нормански пирати (1185 г.), а най-сетне и на турцитѣ, които въ 1430 г. сж го превзели въ дълготрайно владѣние.

V.

Какви сж били славянскитѣ племена, които презъ VI и VII в. сж заседнали въ Македония? Солунскитѣ „словѣни". Старобългарскиятъ езикъ.

Известно е, че сляванското заселение тукъ е дошло откъмъ североизтокъ — отъ Дакия (днешна Ромжния) и съседнитѣ части на Унгария. Ако и да сж били тѣзи славяни раздѣлени на племена, всѣко съ свое особено име, всички, вкупомъ взети, били тѣсно сродени по езикъ, по нрави и духъ. Тѣ сж произхождали отъ оня южно-славянски клонъ, който следъ раздѣлата си отъ ближнитѣ си славянски племена (въ общославянската родина) вѣкове е прекаралъ отдѣлно живѣейки и постоянно движейки се на югъ въ посока къмъ долния Дунавъ, гдето най-сетне дълговременно е заседналъ, преди да премине Дунава. Лѣтописцитѣ Прокопий и Іорнандъ казватъ за тоя славянски народъ, че въ VI. вѣкъ сл. Христа, бидейки още северно отъ Дунава, се наричалъ словѣни

($\Sigma\varkappa\lambda\alpha\beta\eta\nu o\acute{\iota}$, sclavini). Заселението на Балканския полуостровъ се е завършило къмъ срѣдата на VII вѣкъ. Най-рано билъ заетъ южниятъ брѣгъ на Дунава отъ 7-тѣ словѣнски племена, които лѣтописцитѣ Теофанъ и Никифоръ споменуватъ подъ 679 год. Тѣ заседнали между Дунава и Балкана, дошли безъ съмнение отъ северъ, откъмъ Влашко. Тия сѫщитѣ првзели и Тракия, която въпрѣки всичкитѣ опустошения упорито се защищавала, та тукъ отъ начало само силното племе смоляне успѣло да се настани въ вѫтрешностьта на Родопитѣ. Славянското поселение презъ Македония е достигнало на югъ до Елада и дори до Лакония. Отъ Македония славянитѣ се насочили къмъ срѣдня Албания, следи отъ които и сега се виждатъ въ областьта между Драчъ и Химара, гдето още сѫ спазени множество славянски мѣстни названия. Една часть отъ сѫщитѣ славяни ще да е минала отъ Горня Мизия въ Моравско.

Подъ реченото общо име словѣни племената имъ сѫ било известни дълго време, следъ като се настанили по Мизия, Тракия и Македония. Езикътъ на заседналото около Солунъ славянско племе, на който въ IX. вѣкъ

св. Кирилъ и Методий и ученицитѣ имъ преведоха светото писание и други богослужебни книги, се е наричалъ „словѣнски",— изыкъ словѣньскъ. Този езикъ, въ науката нарицанъ „старословѣнски", а въ последно време по-често вече и „старобългарски" (altbulgarisch, vieux bulgare и пр.), въ IX. вѣкъ се е отличавалъ съ нѣколко особени звукови (фонетични) черти, несвойствени на другитѣ два югославянски езика отъ онова време, сърбохърватския и словенския (въ Панония). Възъ основа на най-характерния звуковъ белегъ на Кирило-Методиевския езикъ, произношението *шт* (щ) и *жд* (вмѣсто праславянско произношение tj, dj), езикознанието установи надъ всѣко съмнение, че сѫщия езикъ сѫ говорѣли всичкитѣ славянски племена, които презъ VI и VII вѣкъ окончателно се заселиха не само въ Мизия и Тракия, но и въ цѣла Македония включително и съ ония славянски колонисти, които се бѣха увлѣкли далечъ на югъ въ Гърция и на западъ въ Албания. Втори важенъ характеренъ белегъ на сѫщия „старобългарски езикъ" е носовото (назално) произношение на гласнитѣ ѫ и ѧ. Отличителенъ белегъ е и произношението на ѣ като широко *е*, подобно на *я*, отъ което

въ много случаи слабо се е различавало.[1])

Главно по тия звукови белези можà науката по-нататъкъ да установи не само, че реченитѣ, преминали Дунава славяни сж етнографски тъждествени съ онѣзи, които въ VI. в. сж живѣели северно отъ Долния Дунавъ въ времето на лѣтописцитѣ Прокопий и Іорнандъ, но още, че единъ клонъ отъ сжщитѣ славяни се е прострѣлъ далечъ на западъ отъ Дакия въ унгарската равнина, достигайки съ своитѣ колонии до р. Тиса и дори до днешната унгарска столица Пеща (Пещь). Името Пеща, съдържаще звука *щ*, е необоримо доказателство за българския му произходъ. Ако и тия наши, българскиславяни следъ време да сж изчезнали въ предѣлитѣ северно отъ Дунава, както е станало съ споменатитѣ, тѣмъ еднопlеменни славянски колонии въ Гърция и Албания, при все това тѣ сж оставили истори-

[1]) Реченитѣ фонетични отлики сж установени и по стари мѣстни названия, спазени въ Македония, и въ отдѣлни старобългарски думи, фонетично записани у византийскитѣ писатели, въ грамоти (хрисовули) и др., като напр, *προτοκνενζη* (протокнензи), *Βαλαβισσα* (Бѣласица), *Πριλαπος* (Прилепъ); днешнитѣ мѣстни назвaнaя напр. Пéщани, Радожда (на Охридското езеро) и пр. и пр.

чески свидетелства за нѣкогашното си сѫществуване въ многобройнитѣ мѣстни названия, спазени въ тия страни, а така сѫщо и въ още по-многото заимствувани отъ тѣхъ културни думи у гърцитѣ, ромънитѣ и маджаритѣ[1]). Езиковитѣ доказателства, за които е думата, обилно се подкрепятъ отъ множество исторически данни у византийскитѣ и нѣкои западни лѣтописци. Общото заключение отъ лѣтописнитѣ данни е, че славанската колонизация на Балканския полуостровъ, която тури основа на българската народность, е била много силна, до толкова, че дори и Пелопонезъ е билъ считанъ отъ европейскитѣ мореплаватели презъ първата половина на VIII. в. за славянска земя (slavinia terra). И Конст. Порфирогенетъ казва:

---

[1]) Знаменитиятъ славистъ Д-ръ Фр. Миклошичъ (Fr. Miklosich) бѣ пръвъ, който сериозно подбра и използува въ науката богатия исторически материялъ, съдържащъ се въ славянскитѣ думи, възприети въ грцкия, ромънския и маджарския езикъ (Виждъ съчиненията: Die slavischen Elemente im Neugriechischen, 1870 г.; Die slavischen Elemente im Rumunischen, 1862, и Die slavischen Elemente im Magyarischen, 1871). Следъ тия основни съчинения на Миклошича последваха и други специални изследвания на сѫщата тема,

„пославяни се цѣлата страна и стана варварска"[1]).

Племенното единство между македонскитѣ славяни и славянитѣ въ Тракия и Мизия се прояви презъ цѣлата имъ сетнешна история, като се е подържалъ въ всичкитѣ области, до найзападнитѣ предѣли на Македония презъ вѣкове сжщиятъ старобългарски езикъ въ народната писменость — до по-ново време, когато вече и въ писменостьта постепенно почва да си пробива пжть измѣнилиятъ се народенъ езикъ. Въ Македония той се дѣли на нѣколко наречия (диялекта), които въпрѣки известни отклонения отъ старобългарския езикъ въ основата си спазватъ неговитѣ сжществени отлики. Македонскитѣ наречия въ развитието си изцѣло сж вървѣли въ еднаква посока съ другитѣ български наречия извънъ Македония, съ които тѣ сега образуватъ една цѣлость — новобългарския езикъ. Това единство на македонскитѣ съ другитѣ новобългарски наречия може да се обясни само отъ еднаква обща

[1]) Още въ XV. вѣкъ е имало по Епиръ, Тесалия и Пелопонезъ голѣми славянски колонии (Вж. у В. Васильевъ, „Славяне въ Грецiи" въ „Византийскiй Временикъ" V, 436 и сл.)

тѣмъ основа, отъ еднаквия езикъ на „старославянскитѣ“ сир. на словѣнобългарскитѣ племена.

VI.
Образуването на българската държава и на българската народность.

Българската народность се е образувала чрезъ сливане на поменатитѣ „словѣни“ съ тъй нареченитѣ сега въ науката „прабългари“. Тѣзи подирнитѣ бѣха отъ турско потекло; тѣ заедно съ словѣнитѣ турнаха първитѣ основи на българската държава. Най-важното събитие, което се взема за начало на българската история, е преминаванато на една българска орда на чело съ своя князъ Аспарухъ (наричанъ и Исперихъ) отъ Дакия въ днешна Добруджа на 679 г. Наскоро следъ това Аспарухъ основалъ въ предѣлитѣ на днешна североизточна България първото българско княжество на Балканския полуостровъ, съ столица при днешното село Абоба (по-старо Плиска) и сетне въ Преславъ. Въ старобългарското княжество задружно сѫ живѣли и действували придошлитѣ прабългари съ завареннитѣ тамъ словѣни, дотогавашни византийски поданици. Тоя съюзъ бѣ ядката, изъ която поникна и се разви вели-

кото старобългарско царство, което въ кратко време обгърна всичкитѣ, населени отъ сжщитѣ словѣни области въ Мизия, Тракия и Македония.

Властьта на прабългаритѣ, преди да мине Аспарухъ отсамъ Дунава, се е простирала въ Дакия и далечъ на западъ презъ Трансилвания дори до реката Тиса въ Унгария. И въ тая, тогава тъй наречена „България оттатъкъ Дунава", прабългаритѣ сж действували въ съюзъ съ сжщитѣ тия словѣни, каквито сж били и словѣнитѣ, заселени на Балканския полуостровъ. Въ Дакия, гдето прабългаритѣ, преди да се основе Аспаруховото княжество, сж прекарали почти две столѣтия, е станало първото близко запознанство между тѣхъ и словѣнитѣ; тукъ сж били турени основитѣ на оная дълготрайна политическа дружба помежду имъ, благодарение на която държавната идея на прабългаритѣ е била прегърната и отъ словѣнитѣ въ Мизия, Тракия и Македония като тѣхна собствена. Заедно съ Аспаруховитѣ прабългари сж участвували въ борбитѣ имъ съ Византия до основаването на Преславското княжество и дакийскитѣ

словѣни, а сетне по сѫщия начинъ съдействували за разширението на новата българска държава и тѣхнитѣ еднопленемици, словѣнитѣ по цѣлия Балкански полуостровъ. И наистина само по тоя начинъ е можала държавната власть на прабългаритѣ да се простре всѫду, гдето сѫ били вече настанени въ плътно мнозинство тѣзи „словѣнски“ племена, които помежду си се чуствували до толкова родствени по езикъ и по духъ, че въ сѫщность сѫ образували една обособена народность, отличителна отъ другитѣ югославяни. При все това поради племенната разпокѫсаность на тия словѣни и поради липсата на обща централна власть надали е щѣло да се развие у тѣхъ безъ външна намѣса такъво ясно народностно съзнание и съзнание за общи тѣмъ интереси, щото да се сплотятъ въ една организована сила и сами да основатъ своя трайна държава. Аспаруховитѣ прабългари се явили тъкмо такива енергични държавни организатори, та сѫ успѣли тъй да привлѣкатъ, и политически и социално, словѣнскитѣ си съюзници, че тѣзи подирнитѣ въ течение на две-три столѣтия най-после забравятъ своето словѣнско име и

приематъ народното име на основателитѣ на държавата, — името на българитѣ. Самиятъ фактъ, че новото народно име възприели и македонскитѣ словѣни наравно съ словѣнитѣ въ Тракия и Мизия, най-убедително доказва, че между тѣхъ и преди това е владѣло пълно съзнание на племенно единство.

Туранскитѣ прабългари, дошли откжде р. Волга, по езикъ сж били родствени на куманутѣ, хунитѣ и хазаритѣ. Тѣ били народъ, състоящъ главно отъ войнствени конници. Спрѣмо своитѣ съюзници, словѣнитѣ, тѣ били незначително малцинство, та поради туй тѣхното пълно изчезване срѣдъ словѣнското мнозинство е било само въпросъ на време. Особено следъ приемането на християнството (865 г.) изравняването (асимилацията) между двата елемента — туранския и славянския — твърде се ускорило, главно чрезъ междуособни женидби. Колкото и да е била Аспаруховата орда числено голѣма, все пакъ недостигътъ отъ свои собствени жени у прабългаритѣ отъ самото начало е наложилъ смѣсването имъ съ словѣнитѣ. Вече въ началото на IX. в. словѣнскиятъ езикъ е проник-

налъ у най-вишитѣ прабългарски семейства. Синоветѣ на Омортага сж имали словѣнски имена: Воинъ, Маломиръ, Званица. До кжмъ края на X. в. все още въ България па и въ чужбина сж различавали „българи", въ смисълъ на Аспарухови, турански българи, отъ „славяни". Изравнителниятъ процесъ се е завършилъ съ пълно изчезване на туранскитѣ българи сир. на тѣхния езикъ, отъ който въ българския езикъ, който сега открай до край е чисто славянски, никакви следи не сж останали.

Македония, въ която презъ VII. и VIII. вѣкъ се е създало отдѣлно славянско княжество, е била завладѣна отъ прабългаритѣ въ началото на IX. столѣтие. Славниятъ князъ Крумъ завоювалъ на 817 год. София и е навлѣзълъ въ Македония, гдето славянското население е признало неговата власть. Презъ време на князъ Бориса българската власть е достигнала до морския брѣгъ при Солунъ, а на западъ подъ негово владѣние сж били гр. Охридъ и Деволската область. Българската граница тогава е достигала до Драчъ, а пò на северъ — и въ Косовско дори задъ р. Ибаръ. Това разширение на българското

царство въ Македония е било причина, щото византийскиятъ императоръ Теофилъ (829 — 842 г.) да засели край долния Вардаръ персийци, наречени сетне вардариоти, за погранична стража между Солунъ и Воденъ и главно за защита на Солунъ. Тая предпазителна мѣрка на Византия е била основателна, понеже наистина царь Симеонъ на 914 год. вече воювалъ въ Македония, за да завладѣе двetѣ важни пристанища на Егейското и на Адриатическо море въ Солунската и Драчската область. Въ 926 год. български войски повторно нападатъ Солунъ. Забележително е, че докато въ туй време сърби и хървати на северъ се дигатъ противъ Симеона (925 г.), въ Македония е спокойно; но още по-важно е да се изтъкне, че изобщо никога македонскитѣ славяни не сж се дигнали да се борятъ противъ българската държава.

VII.

Общобългарското културно единство. Дейностьта на Св. Кирила и Методия. Старобългарската писменость. Св. Климентъ.

Еднoплеменнитѣ връзки на македонскитѣ славяни съ славянитѣ отъ Тракия и Мизия особено ясно се проявяватъ и въ старобългарското културно единство, единство на литературния езикъ, черквата и народно-просвѣтителнитѣ учреждения.

Тепърва културната дейность, на която незиблема основа поставиха двамата солунски братя Св. Кирилъ и Методий заедно съ своитѣ сътрудници, повечето македонски българи, сплоти всички български славяни на Полуострова въ едно съзнателно национално тѣло, създаде българската народность, като затвърди и националното име „българинъ". Че Св. Кирилъ и Методий и въ чужбина сѫ минавали като българи, за това нѣма съмнение, както не може сега да се оспорва и тѣхното славяно-българско потекло. Че баща имъ Левъ, богатъ и знатенъ военачалникъ у солунския

стратегъ, е можелъ да бѫде славянинъ, не е чудно, когато много по-рано единъ цариградски патриархъ, Никита (766—780), е билъ такъвъ („ἀπὸ Σκλάβων“), па дори и императорътъ Василий Македонянинътъ и др. Светитѣ братя сѫ били и въ Римъ добре приети, не само защото донесли мощитѣ на папа Климентъ I отъ Херсонъ, но и защото тогава (860—870) въ Римъ „разчитвали да привлѣкатъ българитѣ къмъ римската черква“ (K. Jireček, Geschichte der Serben, I. 177). Не трѣбва да се забравя, че Св. Методий, преди да се предаде на апостолската си мисия, е билъ мирски голѣмецъ и е служилъ като управитель на едно славяно-българско княжество въ Македония, докато братъ му Константинъ се е възпитавалъ въ Цариградъ подъ рѫководството на патриарха Фотия, знаелъ езици и билъ изобщо ученъ мѫжъ. И тѣзи двама видни македонски българи издигатъ майчиното си наречие до общобългарски книжовенъ езикъ, като превеждатъ на него Св. Писание и богослужебнитѣ книги, служейки си съ една нова, отъ тѣхъ стъкмена азбука, именно глаголическата, та по този начинъ турятъ осно-

ва на българската писменость, която сетне става писменость на цѣлото тогава югоизточно славянство. И благодарение на тоя книжовенъ Кирило-Методиевски езикъ, който е спазенъ въ най-старитѣ ржкописи, наречени „старобългарски“, можа науката надъ всѣко съмнение да установи, че македонскитѣ славяни и въ IX. вѣкъ сж били часть отъ българскитѣ славяни, отъ които произхожда цѣлиятъ български народъ. Днешнитѣ македоно-български наречия въ основнитѣ си фонетични черти се схождатъ напълно съ старобългарския езикъ на Кирило-Методиевската писменость. Тази подирнята най-напредъ практически е била използувана чрезъ училища за народната просвѣта въ Македония, особено въ Охридско, гдето е действувалъ като народенъ просвѣтитель и учитель Св. Климентъ, най-видниятъ отъ ученицитѣ на св. Кирила и Методия. Името на св. Климента, който въ 916 година се е поминалъ въ Охридъ като „Велички“ епископъ, и сега е тамъ живо въ народното предание; св. Климентъ се почита като истински народенъ

светия и благодетель, а покрай него и неговитѣ сподвижници и другари, — тъй сѫщо ученици на св. Братя, именно св. Наумъ, Гораздъ, Ангеларий и Сава. Въ Охридъ има много спомени за св. Климента; една черква носи неговото име. На южния източенъ край на езерото се намира манастирътъ Св. Наумъ.

Известно е, че дѣлото на св. Кирила и Методия и на тѣхнитѣ първи ученици е събитие отъ всемирно значение, понеже на него се дължи, че и другитѣ славяни, главно православнитѣ, тъй рано се сдобиха съ своя писменость, като възприеха литературния езикъ на Кирила и Методия. Този езикъ и сега служи въ руската и сръбската черква, а дълго време е билъ въ черковна употрѣба и у хърватитѣ, главно по Адриатическото приморие, гдето най-дълго се е упазила и глаголическата писмена традиция, почти до наши дни, напр. на островъ Кркъ (Veglia).

Процъвтяването на старобългарската писменость се пада главно въ царуването на царь Симеона Велики (888—927), когато въ България въ по-голѣмъ размѣръ се въдворява византийското културно влияние, което чрезъ старобългарската книжнина се пренася въ Русия

и въ Сърбия. Въ последнята, ако и да е била непосрѣдствено съседна съ България и главно съ Македония, първитѣ начала на писменостьта се явяватъ едвамъ следъ три вѣка, въ края на XII. в., отъ когато датува най-стариятъ сръбски писменъ паметникъ, една грамота на босненския Банъ Кулинъ отъ 1189 година. Сърбия направо заимствува отъ България книжовния езикъ и азбуката, именно по-новата т. н. кирилска азбука, за чийто авторъ сега смѣтатъ св. Климента.

VIII.

Най-старата родина на сръбската народность на Балканския полуостровъ. Най-старитѣ граници между сръбската и българската държава.

Фактътъ, че Сърбия тъй късно се сдобива съ своя писменость и то чрезъ прѣмо заимствуване отъ България, доказва, че тя презъ редъ столѣтия до тогава е стояла на страна отъ по-живи културно-политически сношения съ българскитѣ земи. Това се вижда и отъ най-старата история на сърбитѣ. За насъ е интересно да установимъ, до кжде се простръли жилищата на сръбскитѣ

племена при първото имъ настаняване на Балканския полуостровъ. По този въпросъ, който има сжществено значение, за да може исторически да се установи граничната зона между двата народа, българския и сръбския отъ найстаро време насамъ, най-добри изследвания е направилъ проф. Константинъ Иречекъ, резултатитѣ отъ които е изложилъ въ съчинението си „История на сърбитѣ“ (Geschichte der Serben), излѣзло въ 1911 год. сжщевременно и въ сръбски преводъ. Това съчинение е найдобрата, първа критична история на сърбитѣ, каквато тѣ досега не притежаваха, та е излишно дори да се изтъква, предъ видъ на известната крайна обективность на славния ѝ авторъ, голѣмата ѝ научна стойность.

„Селищата на сърбитѣ и хърватитѣ — казва Иречекъ — се намирали въ най-голѣмата си часть въ гористата область на Динарската планинска система. Тя почва отъ Кварнеро (при гр. Триестъ) и простирайки се длъжъ Адриятическото море достига до залива Санъ Джовани ди Медуа, до устията на р. Бояна и на р. Дримъ, и то въ посока отъ северо-западъ къмъ юго-западъ. Тукъ при залива, тъкмо срещу най-дълбокото мѣсто на Адриатическото

море — до 1600 метра дълбочина — се обръща продължението на Динарската система отъ часть къмъ северо-изтокъ, образувайки планинитѣ на източна Черна Гора и „албанскитѣ алпи", — планината Проклетия, — отъ часть къмъ югъ и юго-изтокъ. Това сж албанскитѣ планини, които правятъ преходъ къмъ албано-гръцката планинска система. Земитѣ между скалиститѣ Черногорски планини съ околностьта имъ и басеинътъ на западна Морава[1]) сж най-старата и постоянна родина на сръбския народъ. Това е студена, бедна планинска страна, — на западъ карстова область, на изтокъ гориста область съ високи алпийски падини, сгодни най-вече за скотоводство, — страна, която е притежавала малко привлѣкателна сила за чужди завоеватели. Между славянскитѣ племена на Балканския полуостровъ сжщинскитѣ сърби бѣха първоначално вжтрешенъ народъ (ein Binnenvolk), който, настрана отъ Дунава и отъ морето, обитаваше долинитѣ на рекитѣ Лимъ, Ибаръ и Западна Морава. Отъ тукъ сръбскиятъ народъ

---

[1]) Западна Морава е т. нар. Сръбска Морава.

простираше властьта си къмъ Адриатическото крайбрѣжие та едно време дори точката на тежестьта му бѣше въ областьта на Диоклеция (Зета), на Шкодренското езеро. Отъ края на XI. в. почна ржководната часть на народа да се стреми да проникне на изтокъ, къмъ пжтищата, които водятъ отъ Дунава къмъ Егейското море. Новъ центъръ на народа се образува около замъка Расъ на реката Рашка, притокъ на Ибаръ, сир. областьта на днешния Новипазаръ, висока до 550 метра надъ морското равнище и кръстопжть на важни пжтища всрѣдъ гориститѣ планински земи между р. Тара и р. Морава. Това е старо-сръбската область Р а с ъ, у византийцитѣ наричана *Ῥάσον*. Съ завладяването на двѣтѣ плодородни котловини, които се намиратъ тъкмо по срѣдата на северната часть на Полуострова, котловинитѣ на Бѣлия Дримъ съ градоветѣ Ипекъ и Призренъ и на Косово поле, измѣсти се центърътъ нататъкъ по̀ на югъ. Ипекъ (Пећ) става презъ петь столѣтия столица на върховната сръбска народна черква. Въ XIII. вѣкъ последва нова офензива на сърбитѣ къмъ северъ, къмъ долината на долна източна Морава, за притежанието на която по-рано унгарцитѣ и българитѣ помеж-

ду си се борѣха, и още по-надолу къмъ Дунава, къмъ областьта между устието на р. Сава и тѣснинитѣ на Желѣзнитѣ врати. Къмъ югъ въ Македония поради бързия упадъкъ на възстановеното следъ изгонването на латинитѣ византийско царство сърбитѣ далечъ напреднаха. Стефанъ Душанъ въ 1346 год. се короняса за царь на сърбитѣ и гърцитѣ, а презъ време на гражданскитѣ войни между гърцитѣ превзе и цѣла Македония (освенъ Солунъ), Албания, Епиръ и Тесалия. Вжтрешни безредици обаче наскоро следъ това улесниха да напредне единъ новъ силенъ завоеватель, османскитѣ турци, както противъ гърцитѣ, така и противъ сърбитѣ. Сръбската държава подъ деспотитѣ въ XV. вѣкъ си имеше база пакъ на северъ, на Дунава, — въ Бѣлградъ и Смедерево (до 1459.). Най-дълго се закрепиха противъ силата на османцитѣ князетѣ отъ рода на Църноевичитѣ въ непристжпнитѣ планини надъ Которския заливъ и надъ Шкодренското езеро, — въ Черна-Гора. Когато въ ново време границитѣ на османската мощь пакъ се дръпнаха назадъ, образуването на две нови сръбски държави се извърши тъкмо на почвата на последнята срѣдовѣковна политическа организация на сърби-

тѣ: въ планинитѣ на Черна-Гора, при основания отъ Църноевичитѣ въ 1485 год. манастиръ Цетинье, и въ лѣсистата область Шумадия, недалечъ южно отъ Бѣлградъ и отъ замъка на деспотитѣ въ Смедерево" (цит. съч. стр. 9—11).

Ето това е картината на първото сръбско поселение и на последвалото сетне разширение на първоначалнитѣ етнографични и държавни граници на Сърбия. Ясно е отъ думитѣ на Иречека, че сѫщинскиятъ етнографски центъръ на сръбскитѣ племена въ срѣднитѣ вѣкове не се е измѣстялъ по̀ на югъ отъ Метохия и отъ Новопазарско, така че първоначално само коритото на Западна Морава се е падало срѣдъ сръбски селища, поради което тя отъ старо време е наречена „Сръбска Морава"[1]) и подъ това име минава и въ географичнитѣ карти, за

[1]) Това, което Иречекъ забелѣзва, че българитѣ сѫ водили войни сь маджаритѣ заради Моравско, се отнася къмъ царуването на Калояна, който се е сражавалъ съ войскитѣ на унгарския краль Емерихъ на „Морава", като е смѣталъ тая область за часть отъ българското царство. Тогава българитѣ заели Нишъ и Браничево, гдето седѣли сетне и български епископи (Вж. Jireček, Geschichte der Serben, стр. 289).

разлика отъ източна Морава, която си носи историческо име „Българска Морава“. Временното разпространение на сръбската държавна граница на югъ въ Македония Иречекъ хубаво обяснява като чисто завоевателенъ успѣхъ, благодарение на слабостьта на Византия въ онова време. Сетне, когато следъ дохаждането на турцитѣ сръбскиятъ народъ щогоде независимо се проявява, това става пакъ въ старитѣ, чисто сръбски земи, гдето е билъ и центърътъ на срѣдовѣковната имъ държава. Това е сѫщата истина. Приведенитѣ факти сѫ въ пълно съгласие съ историческитѣ данни относително първото заселение на сърбитѣ на Полуострова. Докато българскитѣ славяни, както видѣхме, сѫ минали Дунава идейки отъ къмъ Дакия, напротивъ предцитѣ на сърбитѣ и хърватитѣ, които дохождатъ презъ VII вѣкъ, преди това сѫ живѣли длъжь южния карпатски фронтъ на словацитѣ и малоруситѣ въ северна Унгария, гдето сѫ преминали Карпатитѣ идейки отъ северо-изтокъ. Споредъ Иречека, прадѣдитѣ на сърбитѣ ще да сѫ били онѣзи славяни въ северна Унгария, при които въ Юстиниановo време лонгобардскиятъ принцъ Илдигисъ е пре-

карвалъ като бѣжанецъ. Изселването на Лонгобардитѣ къмъ Италия имъ отворило пѫтя къмъ Панония, гдето подпаднали подъ властьта на аварския хаганъ. Къмъ 600 г., въ времето на царь Маврикия, тѣ вече нахлуватъ отъ Панония въ Истрия и въ Далмация (ц. с. 103). Следователно главнитѣ пѫтища отъ Панония сѫ насочвали сръбскитѣ племена къмъ Адриатическото приморие, къмъ Босна и юго-западна Сърбия, к ѫ д е т о с ѫ п р о н и к н а л и идейки отъ западъ п о к о р и т о т о н а З а п а д н а М о р а в а. „Земята на сърбитѣ, казва Иречекъ, по своето положение на източнитѣ склонове на Албанскитѣ алпи до източницитѣ на р. Нарента, гдето се издигатъ планинскитѣ колоси Визиторъ, Комъ и Дурмиторъ, е заемала господствуеще положение надъ околнитѣ долини: дългиятъ фронтъ къмъ северо изтокъ е придавалъ силна позиция противъ аваритѣ, а сетне противъ българитѣ и унгарцитѣ" (ц. с. 121). Още въ XII. столѣтие Диоклеасъ пише: „Сърбия (Surbia) или по латински Трансмонтана е раздѣлена на две провинции, отъ които едната, отъ голѣмата река Дрина къмъ западъ се нарича Босна, а другата, отъ сѫщата река Дрина до реката Лабъ (при Прищина), се нарича

Раса“ (Rassa, ц. с. 121). Ето защо презъ време на царь Симеона българската граница къмъ Сърбия е достигала днешната Метохия, гдето се съединяватъ двата Дрима, та е вървѣла по Бѣлия Дримъ и по Ибъръ до устието на р. Сава. Тогава Расъ (Новипазаръ), Прищина, Липлянъ и дори Бѣлградъ, както е известно, сж били български. Тогава българитѣ сж владѣли и двата най-важни пжтя къмъ Дунава — пжтя по долината на Вардаръ и Морава презъ Прешовската седловина, и пжтя презъ Качаникъ — Косово-поле — Нишъ. Ала не само при царь Симеона, но и презъ време на предшественика му князъ Бориса границата на Сърбия съ България е била при Расъ.

Тъкмо тогава, именно въ края на IX. и началото на X. в. се пада нахлуването на маджаритѣ. Затова българо-словѣнското население отъ Унгария е бѣгало въ България. Тогава български славяни, като минали Дунава, главно се настанили въ Моравско, въ Браничево и около Бѣлградъ (Иречекъ, Исторія Болгаръ с. 203). Сега може положително да се твърди, че въ туй време — къмъ края на царуването на царь Симеона — е билъ на привършване процесътъ на българското народно обосо-

бяване по цѣлия Балкански полуостровъ: „словѣнитѣ", които влизали въ състава на българската държава, вече се явяватъ преобразени като особена, „българска" нардность. Общото, българско, народно съзнание постепенно е заличило първоначалнитѣ държавно-етнографични граници между основаната отъ Аспаруха „туранска" България, която се е простирала отъ долния Дунавъ до Балкана, и „Славиния", която се е простирала отъ Балкана на югъ и по цѣла Македония на западъ и югозападъ до Адриатическото море и дори до Пелопонезъ. Най-широкитѣ етнографични граници на българска Македония отъ това време сж очертани и до день днешенъ чрезъ спазенитѣ многочислени мѣстни български названия, които далечъ засѣгатъ въ днешната албанска и гръцка територия. Къмъ северъ границата между сръбския и българския елементъ отъ най-старо време и до сега още не е заличена, защото независимо отъ езика на населението, което се взима за отличителенъ белегъ при въпроси отъ тоя родъ, и старитѣ мѣстни названия иматъ тъй сжщо важно значение. Напр. всички

мѣстни названия, които окончаватъ на -ец (старобълг. окинчание -ѣць), сж български, като напр. Буковецъ, Лѣсковецъ, Пиянецъ и пр. Сръбскитѣ мѣстни названия, съдържащи сжщия суфиксъ, окончаватъ съгласно съ зако-законитѣ на сръбската фонетика, на -ац. Сжщо тъй и други мѣстни названия, напр. въ които е спазено окончание -лъ въ края, които съдържатъ съгласнитѣ щ и жд и пр. и пр., сж изключително български. И тъй не само по езика на населението но и по българскитѣ форми на мѣстнитѣ названия въ Моравско може сега да се следи старата етнографична граница на България откъмъ западъ.

IX.

Западното и източното българско царство. Народностното съзнание у македонцитѣ българи. Битката при Черменъ (1371 г.). Въ XIV вѣкъ Сърбия завладява Македония. Кратковременностьта на сръбското владичество. Народното възраждане на македонскитѣ българи. Въстаническата борба на македонцитѣ следъ Берлинския договоръ. Войнитѣ отъ 1912-1918 г. Новото робство на Македония.

Българското народностно съзнание у македонскитѣ българи особено се проявява въ историята на Македония и тогава, когато тя политически не е била свързана съ източна България. Въ 963 год. България се разпадна на две царства, западно и източно. Западното българско царство на чело съ царь Шишмана, което е обгръщало Македония и Моравско заедно съ Средецъ (София), напълно запазва чисто българския си характеръ, така че съ право въ историята сѫ отбелѣзани тогава „две Българии" съ два царя и съ два патриарха. Забелѣзано е, че именно въ западното царство, гдето е имало всички условия да се прояви сепаратизъмъ спрѣмо източна България, става тъкмо обратното: западното царство се засилва при царь

Самуила като б ъ л г а р с к о царство, проявявайки своя български националенъ характеръ въ всички външни и вжтрешни прояви на националния и на държавния животъ. Забележително е още, че къмъ очаквания сепаратизъмъ е можело много да допринесе и новото еретично учение, богомилството, което тъкмо презъ време на тоя държавенъ разколъ излиза на яве съ голѣма сила и на което срѣдоточието е била Македония, напр. въ Мелнишко и въ Прилепско — въ Бабунския край, — гдето е сегашното село „Богомила", въ Мъгленско и пр. Ала и това мрачно учение не е било въ състояние да ослаби чуството на народното единство между двете България.

Какви чувства сж питаели на двора на царь Самуила спрѣмо източна България, доказва епизодътъ съ избѣгалитѣ отъ Цариградъ синове на царь Петра, —плѣнения царь Борисъ II и Романъ. Романъ достигналъ живъ въ Македония, и Самуилъ го назначилъ за началникъ въ Скопье. Какво е значението на Охридъ, кждето Самуилъ е премѣстилъ столицата си отъ Преспа, като центъръ на българската национална идея, излишно е да изтъкваме тукъ, понеже е всеизвестна народно-културната роля

на тоя градъ въ българската история отъ най-старо до ново време.

Следъ нещастната битка при Бѣласица въ 1014 г., когато Василий Българоубиецъ успѣ да покори и западното българско царство (1018 год.), и двѣтѣ Българии споделятъ една и сжща участь на тежко робство подъ Византия. Ала въпреки туй, че то е потраяло почти два вѣка, общобългарското народно съзнание и въ Македония еднакво е уцѣлѣло, както и въ източна България. Затова виждаме, че Петъръ и Асѣнъ, а подиръ тѣхъ и царь Калоянъ, следъ шестнайсетлѣтна борба успѣватъ не само да възстановятъ източното българско царство, но при помощьта на македонскитѣ българи да прострятъ границитѣ му пакъ далечъ на западъ и въ Македония, като влѣзли въ предѣлитѣ на новото българско царство и Моравско съ Нишъ и Браничево, па дори и Бѣлградъ и Призренъ (1204 г.). Царь Асѣнъ II си възвърща и останалата часть отъ Македония и часть отъ Албания до Драчъ, така че всички българи пакъ се видѣли съединени подъ български скиптъръ. Въ време на българския царь Михаилъ Асѣнъ (1246—1257) наистина византийскиятъ императоръ Ватацесъ

успѣва да завземе западна Македония, ала щомъ той се поминалъ, изгубенитѣ македонски области отново се присъединили къмъ българското царство. Всичко туй е можало да се постигне само при това съзнание на племенно родство и народно единство между западнитѣ и източнитѣ българи. Нещастни стечения на обстоятелствата следъ това спомагатъ изново на Византия, та презъ царуването на Константина Асѣна Македония пакъ била изгубена за България (1265), и само Моравско още се е държало подъ българска власть. Следъ дълги борби и изменчиво щастие най-сетне подиръ битката при Вельбуждъ, въ която българскиятъ царъ Михийлъ (1330 год.) пада убитъ, могѫществото на България е съкрушено. Следъ туй главна роля на Полуострова почва да играе Сърбия. Тогава падналъ и Нишъ въ сръбски рѫце, а наскоро и цѣла Македония. Видѣхме, колко кратковременно е било сръбското владичество въ Македония, [1]) което бива измѣстено отъ тур-

[1]) Н. П. Кондаковъ добре казва: „Всѣ пріобрѣтенія сербовъ въ Македоніи быстро утрачивались и только въ періодъ съ 1345 года по 1389 Македонія была сербскимъ владѣніемъ“ (вж. съч. му „Македонія“, стр. 292).

ското, именно следъ нещастната битка на краль Вълкашина съ турцитѣ на Марица при Черменъ (1371 год.). Турцитѣ веднага следъ това се втурнали въ Македония. Настѫпилото дълготрайно петвѣковно турско робство не е можало да заличи въ душата на македонскитѣ българи старобългарското имъ народно съзнание, и поради това при първитѣ лѫчи на народното възражеане ние виждаме и въ Македония, че се събужда българското родолюбие съ голѣма сила, и то тъкмо въ най-западнитѣ ѝ краища. Това не е чудно, като се вземе въ внимание, че въ Охридско старобългарскитѣ предания непрекѫснато сѫ били подхранвани, особено благодарение на Охридската автокефална, българска архиепископия, която, макаръ и външно погърчена, не бѣ съвсѣмъ скѫсала връзкитѣ си съ старото българско минало; за народа тя е била българска до край (1767 г.). — Известно е, че гръцкото въстание бѣ произвело най-голѣмо възбуждение и у македонскитѣ българи, у които тъй сѫщо се събудиха надежди за народно освобождение. Руско-турскитѣ войни сетне много сѫ влияли да се подържа и въ Македония народното чувство въ напрегнатото състояние, та вѣрата въ едно по-свѣтло

народно, българско бждеще се е засилвала. При това състояние на духоветѣ българскиятъ черковенъ въпросъ намѣри въ Македония готова, плодоносна почва, и борбата против фанариотитѣ се водѝ въ Македония не по-малко решително и съзнателно, отколкото гдето и и да било другаде въ България. Разбира се следъ всичко туй, каква тежка изненада е донесълъ на македонския българинъ Берлинскиятъ договоръ, та не е чудно, че въ последствие бѣ възможно въ Македония да се организува великото македонско българско революционно движение, което съ своята удивителна упоритость разклати основитѣ на турското владичество и обърна вниманието на цѣлъ свѣтъ върху грамаднитѣ политически последици, които то налагаше. Българскиятъ характеръ на македонската революция най-очебиеще се прояви въ 1903 г. въ Илинденското възстание. Прѣма последица на това възстание, което не утихна съвсемъ, бѣ войната на България съ Турция презъ 1912 год. и съ Сърбия, Гърция и Ромъния презъ 1913 год., а най-сетне и на войната на България въ съюза съ Централнитѣ европейски сили (1915—1918). Тази война трѣбваше да се завърши съ освобождението на

Македония, чиито стари български традиции — езикъ, нрави, обичаи, силенъ духъ, който се прояви и въ беззавѣтно отечестволюбие и съ устремъ къмъ културенъ напредъкъ по всички посоки, сж спазени и день днешенъ въ пълна чистота. Македония, както е била едно време, и сега си е класическа страна на българщината. Това сж съзнали и оценили най-видни европейски — славянски и неславянски — учени пжтешественици, които непосрѣдствено сж изучвали бита на българското население въ Македония и сж изнасяли все сжщото убеждение, което и ученият и безпристрастенъ Кондаковъ ясно формулира, като каза: „Етнографическото изследване съвършено ясно ни убеждава въ туй, че България се простира съ широка зона до Охридъ включително“ (ц. с. 290). Сжщото това съзнание носи въ гърдитѣ си всѣки истински синъ на България. За наше общо нещастие, великата война вмѣсто освобождение донесе на Македдния ново, още по-тежко робство. Но добъръ е Господь!

X.

Чуждитѣ културни влияния въ Македония отъ изтокъ и западъ. Лошитѣ съобщителни връзки на Гърция съ главнитѣ Балкански културни центрове.

Забележително е наистина туй явление на опоритъ консерватизъмъ, благодарение на който е можала тъй здрава да уцѣлѣе българщината въ Македония, зашото тази, по своето географично положение спада къмъ срѣдиземноморската область, та отъ край време е била изложена на двойно културно влияние откъмъ изтокъ и западъ, въ зависимость отъ оживенитѣ морски съобщения и развилитѣ се търговски сношения съ външния свѣтъ. Посрѣднеческата роля на Балканския полуостровъ между Европа и Азия главно се пада на южнитѣ му части — на Тракия, Македония и Гърция, съ центроветѣ Цариградъ, Солунъ и Пирей съ Атина. Би се очаквало, щото въ Македония и въ българското население тукъ да се е отразило културното влияние на Византия и на гърцизма изобщо, както и на Римъ, въ много по-голѣми размѣри, отколкото въ по-вжтрешнитѣ части на българското племе на Полуострова. Ала въ сжщность намираме тъкмо обратното. Докато византийското

влияние въ България презъ вѣкове следъ основаването на българската държава се е подържало презъ Цариградъ, напротивъ въ Македония то, както и римското влияние, е било спрѣно отъ силната българско-славянска колонизационна вълна, която е залѣла, тъй да се каже, културния византийско-римски наносъ дори до Солунъ и до Гърция, когато накъмъ Цариградъ и Тракия изобщо тая вълна още при заселението на българскитѣ славяни не е отишла толкова далече, разбивайки се, като о мощенъ вълноломъ, о византийскитѣ силни опори. Римско-италиянското влияние и по-сетне не е можало да проникне много по-далечъ отъ крайморскитѣ области на Адриатика. Българскитѣ славяни тукъ сѫ били защитени и отъ албанския елементъ. Наистина западно влияние презъ срѣднитѣ вѣкове е прониквало известно време и по напрѣчнитѣ пѫтища, които водѣли отъ Адриатическитѣ пристанища С.-Джовани де Медуа, Драчъ и Валона, но преди да може то да упражни своето въздействие върху самобитната култура на албанското и на българското население въ Македония, тия търговски артерии полека-лека се закриватъ и отстѫпятъ мѣсто на търговския пѫть отъ северъ на югъ

— пжтя на срѣдно-европейското влияние. Ала турското владичество туря и тукъ преграда. И бѣломорската търговия, носейки отъ югъ турско-византийско влияние, слабо е прониквала въ вжтрешностьта, която е остаяла затворена, безъ живи сношения и откъмъ тая посока.

Особено е важно по тоя въпросъ обстоятелството, че Гърция презъ всичкитѣ вѣкове е имала лоши съобщителни връзки съ главнитѣ Балкански културни центрове. Всичкитѣ заливи на северна Гърция сж оградени съ високи планински прегради, които изолирватъ Гърция отъ Балканския полуостровъ и съвсемъ я ограничаватъ само съ крайбрѣжието и морето. По тая причина и цѣлата елинска култура не се е прострѣла далечъ отъ приморскитѣ области на Бѣло море. Затова грѫцкото влияние въ Македония отъ край време не е било твърде силно. По сжщата причина не намираме нито сега, нито въ миналото голѣми грѫцки колонии северно отъ Тесалия и отъ южния Епиръ. Не може да се каже, че такива е имало въ старо време, защото въ такъвъ случай щѣше да ги има и въ ново време,

като се вземе предъ видъ, че въ Турция тъкмо гръцкиятъ елементъ винаги е билъ най-вече покровителствуванъ. Отъ друга страна се знае, че напротивъ въ старо време първомъ славянската, а сетне албанската колонизация сж потиснали гръцкия елементъ още по̀ на югъ. Гърция отдавна много загуби отъ своето свѣтско положение, главно защото културнитѣ центрове се премѣстиха изъ срѣдиземната область въ западна и срѣдня Европа. Особено всемирното мореплаване, а съ това и търговията взеха друга посока. Свърхъ всичко туй слабото влияние, за което е дума, се дължи и на расовия упадъкъ въ Гърция. Тя не можа̀ да стане и стопански достатъчно силна, за да използува своитѣ крайбрѣжия.

Колкото се отнася до турцитѣ и албанцитѣ, известно е, че и тѣ не сж могли твърде да повлияятъ върху българския битъ въ Македония. Турското влияние е останало повръхностно, и по́-скоро то е отъ най-нова дата, натрапено въ 18 и 19 вѣкъ следъ усилената турска колонизация въ Македония. То е останало слабо дори и у помацитѣ, както е и въ източната часть на Полуострова. По-старата култура у македонскитѣ българи въ голѣма

часть се е запазила незасегната отъ турско влияние дори и въ облѣклото, и то главно у женитѣ, понеже турското население тъкмо въ тая посока не е можело да влияе, именно поради ограниченията, които коранътъ е наложилъ на турската жена по отношение на облѣклото. Ето защо и въ Македония, както и навредъ въ България, турското влияние е засегнало главно облѣклото на мжжетѣ, които сж принудени да се движатъ между турци, отивайки на работа, на пазаръ и по търговия, та сж възприели да носятъ потури, елеци, пояси, чалми, фесове, дрехи отъ чоха и пр. Отъ друга страна известно е, че въ най-усиленитѣ времена на робството до края на 18 вѣкъ турцитѣ дори строго сж забранявали на раята да се облича като господаритѣ й, агитѣ, та затова виждаме дори и въ мжжкото облѣкло у българскитѣ селяни старината сравнително доста спазена и до днесъ въ нѣкои по-затворени области. Въ по-ново време въ това отношение албанското влияние твърде се е засилило редомъ съ напредването на албанската колонизация въ Македония.

МАКЕДОНИЯ

Мѣрка 1:1,500,000.

„МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА"

ще съдържа общодостжпни съчинения на по-стари и съвременни наши и чузди писатели,— прирҗчни пособия за всестранно упознаване македонската родина. Тя особено се препорҗчва на македонската емигрантска младежь, която расте далечъ отъ Македония и твърде слабо я познава както въ миналото така и въ настоящето ѝ.

Цена 5 лева.